

TIJORAT BANKLARNING KREDIT OPERATSIYALARI VA ULAR HISOBINI TASHKIL ETISH

M.X.Dustova

QarMII Moliya kafedrası katta o'qituvchisi

S.O. Shomurotova

QarMII talabasi

Hozirgi kunda har bir tijorat banki o'zining kredit siyosatini ishlab chiqib, kredit munosabatlarini ushbu siyosat orqali yuritadilar. Markaziy bank esa kreditlash bo'yicha umumiy ko'rsatmalar beradi.

Bank tomonidan beriladigan kreditlar muddatiga ko'ra qisqa va uzoq muddatli bo'lishi mumkin. Qisqa muddatli kreditlarning ham har xil turlari mavjud, ular bir biridan kredit berish shartlari, ta'minot turi, qoplash muddatlari bilan farq qiladi. Qisqa muddatli kreditlash operatsiyalarining hisobini yuritish uchun tijorat banklarining hisobvaraqlar rejasida bir qancha asosiy hisobvaraqlar ochilgan «Boshqa banklar va mijozlarga berilgan kreditlar» hisobvaraqi hisobvaraqlar rejasining 12101–15599 balans hisobraqamlarida bankning rezident hamda norezident bo'lgan boshqa banklarga va mijozlarga milliy va xorijiy valyutalarda bergan kreditlarning hisobi olib boriladi. Kreditlar muddati, qarzдорlar va kreditning maqomi bo'yicha tasniflanadi. Kreditlar muddati bo'yicha qisqa va uzoq muddatli kreditlarga tasniflanadi.

Berilgan kreditlar bo'yicha qo'rilishi mumkin bo'lgan zararlar uchun zaxiralar bankning harajatlari hisobidan yaratiladi. Ushbu zaxiralar qarzдорning moliyaviy holatini, berilgan kreditning ta'minlanganligi va qaytmaslik risklarini baholash natijasida yaratiladi. Quyida boshqa banklarga va mijozlarga kreditlar bo'yicha balans hisobvaraqlari alohida tasniflanadi. Demak, banklarda kredit operatsiyalarini olib borish uchun quyidagi ssuda hisobvaraqlari ochiladi:

12100–Boshqa banklaraga berilgan qisqa muddatli kreditlar.

12300–Hukumatga berilgan qisqa muddatli kreditlar.

12500–Jismoniy shaxslarga berilgan qisqa muddatli kreditlar.

12600–Yakka tartibdagi tadbirkorlarga berilgan qisqa muddatli kreditlar.

12700–Davlat korxona, tashkilot va muassasalariga berilgan qisqa muddatli kreditlar.

12900–Chet el kapitali ishtirokidagi korxonalarga berilgan qisqa muddatli kreditlar.

13100 – Xususiy korxonalar, xo'jalik shirkatlari va jamiyatlarga berilgan qisqa muddatli kreditlar

Bu asosiy hisobvaraqlarning debet tomonida tegishli bank, korxona, tashkilot, jismoniy shaxslarga berilgan qisqa muddatli kreditlar, kredit tomonida esa ularning qaytarilishi aks ettiriladi. Yuqoridagi hisobvaraqlarning barchasi bir qator sub-hisobvaraqlarni o'z ichiga olib,

ular muddatli, muddati o'tgan, qayta ko'rilayotgan kreditlar bo'yicha alohida-alohida hisob yuritiladi.

Kredit operatsiyalari bo'yicha hisobvaraqlarni ochish va raqamlash tartibi. Kredit olish uchun bankda har bir kredit bo'yicha alohida ssuda hisobvarag'i ochiladi. Mijoz kredit olish uchun bankga belgilangan tartibda hujjatlar paketini rasmiylashtirilib topshiradi. Kredit komissiyasining qaroriga ko'ra kredit berish lozim deb topilsa bank va kredit oluvchi o'rtasida kredit shartnomasi tuziladi. Kredit shartnomasida kreditning nima maqsadda olinishi, muddati, summasi, qaytarilish tartibi, kredit uchun to'lovlar, tomonlarning majburiyatlari, javobgarligi, boshqa shartlar ko'rsatiladi.

Kreditlarni qaytarish operatsiyalarining hisobi

Kreditlash muddatlari kreditning boshqa shartlari bilan birgalikda kredit oluvchi tomon va bank o'rtasida tuzilgan kredit shartnomasi belgilab olinadi. Kreditning qaytarish muddati kelganda kreditni qaytarish bo'yicha buxgalteriya provodkalari bajariladi. Shartnomaga asosan kreditning qaytarilishi mijozning topshiriqnomasiga yoki bankning memoreal orderiga asosan amalga oshiriladi. Kreditni qaytarish bo'yicha buxgalteriya provodkalari quyidagicha ko'rinishda bo'ladi.

Debet 20208 — Kredit 13101

Kreditlarning qaytishi ma'lum tavakkalchilikni talab qiladi. Shu sababli banklarda kreditlar bo'yicha zararlarni qoplash zaxirasi tashkil etiladi. Xususi korxonalariga va jamiyatlarga berilgan qisqa muddatli kreditlar bo'yicha zararlarni qoplash zaxirasining hisobini olib borish uchun 13199 balans hisob raqami ochiladi.

Kreditlar bo'yicha foizlarni hisoblash va ularning hisobi

Kreditlar bo'yicha foizlarni hisoblash «Tijorat banklarida foizlarni hisoblash to'g'risida»gi 1306-sonli 2004-yilning 30-yanvarida Adliya Vazirligi tomonidan ro'yxatga olingan Nizomga muvofiq amalga oshiriladi.

Har bir kredit bo'yicha bank va mijoz o'rtasidagi shartnomada kelishilgan miqdordagi foiz stavkalari asosida bank foydasiga foizli daromadlar undiriladi. Foizlar bo'yicha summalar quyidagi formula asosida hisoblab chiqariladi.

$$\text{FOIZ SUMMASI} = \frac{\text{KREDIT MIQDORI} * \text{FOIZ STAVKASI} * \text{KUNLAR SONI}}{360}$$

Uzoq muddatli kreditlash operatsiyalarining rasmiylashtirilishi va hisobi

Kapital qo'yilmalarini moliyalashtirishning manbalaridan biri uzoq muddatli kreditlashdir. Uzoq muddatli kreditlash deb, yangi turdagi mahsulot ishlab chiqarish va yangi texnologiyalarni o'zlashtirish, shuningdek, ishlab chiqarish va ijtimoiy sohalar uchun mo'ljallangan obyektlarning qurilishi, rekonstruktsiyasi va texnik jihatdan qayta qurilishi bilan bog'liq bo'lgan maqsadlarga 1 yildan 10 yilgacha muddatga beriladigan kreditlarga aytiladi. Uzoq muddatli kreditlash obyektlariga quyidagilar kiradi:

bino-inshootlar qurilishi;

korxona yoki uning tsexlarini qurilishi;

ishlab chiqarish obyektlarini qurish, kengaytirish, rekonstruksiya qilish va jihozlash;

texnika, texnologiya, jihozlar, transport vositalarini sotib olish;

turar uy-joy binolarini qurish yoki sotib olish;

yangi yerlarni o'zlashtirish va hokazo.

Kreditni rasmiylashtirish jarayoni quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Kredit buyurtmasini o'rganib chiqish;

Bo'lajak qarzdorlarning moliyaviy holati va kreditga layoqatliligini tahlil qilish va baholash;

Kreditlanadigan obyektni keng qamrovli ekspertiza qilish.

Taqdim etilgan hujjatlar asosida mijozning moliyaviy holati va kreditga layoqatliligi o'rganib va baholab chiqilgandan so'ng barcha hujjatlar kredit komitetiga xulosa berish uchun taqdim etiladi.

Kredit komitetining kredit bo'yicha ijobiy xulosasi qabul qilingandan keyin bank protokolni bankning bosh boshqarmasiga yo'llaydi. Bosh boshqarma ijobiy xulosa qabul qilgandan keyingina bank bo'limi qarz oluvchi bilan kredit shartnomasini tuzadi.

Kredit shartnomasi bank bilan qarzdor o'rtasidagi munosabat asosi bo'lib, shartnoma tuzilgan vaqtdan to kreditning to'liq qaytarilishi va ular bo'yicha foizlar to'lanishigacha amal qiladi.

Shuni ta'kidlash joizki, bank bilan qarzdor o'rtasida kredit shartnomasi imzolanayotganda bankning yuridik xizmati bo'limi ishtirok etishi lozim, chunki u hujjatlarning rasmiylashtirilishi uchun mas'uldir.

Banklarda uzoq muddatli kredit berish kredit shartnomasida ko'rsatilgan tartibda va muddatlarda amalga oshiriladi. Kredit bo'limi inspektori tomonidan bank hisob operatsion bo'limiga ssuda hisobvarag'ini ochish haqida yozma farmoyish beradi. Farmoyishga asosan hisobvaraq ochilib, ushbu hisobvaraq bo'yicha ssuda berish va qaytarish operatsiyalari aks ettiriladi. Kreditni va hisoblangan foizlarni qaytarish grafigi yillar va oylar bo'yicha bo'lib tuzib chiqiladi.